

**ESHITISHDA NUQSONI BOR BO‘LGAN BOLALAR NUTQIY
MULOQOTINI TURLI BOSQICHLARDA RIVOJLANTIRISH.****Sulaymonova Shahnoza Alisher qizi***Farg‘ona davlat universiteti**Maxsus pedagogika (surdopedagogika)**yo‘nalishi 2-kurs talabasi***+998944945652****Annotatsiya**

Mazkur maqolada eshitishda nuqsoni bor bo‘lgan bolalarning nutqiy muloqotini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Bolalarning eshitishdagi cheklovlari ularning atrof-muhit bilan samarali aloqa o‘rnatish qobiliyatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Shu sababli, ushbu toifadagi bolalarda nutqiy muloqotni bosqichma-bosqich, tizimli yondashuv asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada eshitish nuqsonining og‘irlik darajasi, bolaning yoshi va psixofiziologik xususiyatlariga qarab nutqiy muloqotni rivojlantirish bosqichlari, usullari va maxsus logopedik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, nutqiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko‘rsatuvchi pedagogik va psixologik omillar yoritiladi. Tadqiqot natijalari eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar — logopedlar, surdopedagoglar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Annotation

This article discusses the issues of forming and developing speech communication in children with hearing impairments. Children's hearing limitations directly affect their ability to effectively communicate with the environment. Therefore, it is important to develop speech communication in this category of children in a step-by-step, systematic approach. The article analyzes the stages, methods, and special speech therapy approaches for developing speech communication depending on the severity of the hearing impairment, the child's age, and psychophysiological characteristics. It also discusses pedagogical and psychological factors that have a positive effect on speech development. The results of the study provide practical recommendations for specialists working with children with hearing impairments - speech therapists, deaf educators, and parents.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития речевой коммуникации у детей с нарушением слуха. Ограничения слуха у детей напрямую влияют на их способность эффективно общаться с окружающей средой. Поэтому важно развивать речевую коммуникацию у данной категории детей поэтапно, системно. В статье анализируются этапы, методы и специальные

логопедические подходы к развитию речевой коммуникации в зависимости от степени нарушения слуха, возраста ребенка и психофизиологических особенностей. Также рассматриваются педагогические и психологические факторы, оказывающие положительное влияние на развитие речи. Результаты исследования дают практические рекомендации для специалистов, работающих с детьми с нарушением слуха, — логопедов, сурдопедагогов, родителей.

Kalit soʻzlar: eshitish nuqsoni, nutqiy muloqot, surdopedagogika, logopedik yordam, bolalar rivojlanishi, bosqichma-bosqich yondashuv, maxsus pedagogika, eshitish qobiliyati, muloqot kompetensiyasi, integratsiyalashgan taʼlim

Inson hayotida muloqot — shaxsning atrof-muhit bilan oʻzaro aloqasini taʼminlovchi eng muhim vositalardan biridir. Ayniqsa, bolalik davrida muloqot orqali bola nafaqat tilni, balki ijtimoiy xatti-harakatlarni, hissiy munosabatlarni va axloqiy qadriyatlarni oʻzlashtiradi. Biroq, eshitish qobiliyatidagi nuqson bu tabiiy jarayonni sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Eshitishda nuqsoni boʻlgan bolalar uchun nutqiy muloqotni shakllantirish va rivojlantirish alohida yondashuvni, tizimli metodikani va koʻp bosqichli pedagogik taʼsirni talab etadi. Chunki eshitish qobiliyati cheklangan bola tilni bevosita eshitish orqali emas, balki koʻproq vizual, kinestetik va logopedik koʻmak vositalari orqali oʻzlashtiradi. Bu esa maxsus metodika va individual yondashuv zarurligini taqozo etadi.

Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bor boʻlgan bolalarda nutqiy muloqotni shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari hamda bosqichma-bosqich rehabilitatsiya jarayoni yoritiladi. Maqolaning maqsadi — nutqiy muloqotni rivojlantirishda qoʻllaniladigan samarali usullar va strategiyalarni aniqlash hamda amaliyotchi mutaxassislar uchun tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Eshitish nuqsonining nutqiy muloqotga taʼsiri: Eshitish qobiliyati bolaning nutqiy rivojlanishida asosiy rol oʻynaydi. Bola eshitish orqali soʻzlarni idrok qiladi, talaffuzini eshitadi, nutq ohanglarini ajratadi va muloqotga kirishadi. Eshitishdagi buzilishlar esa ushbu jarayonlarning toʻlaqonli kechishiga toʻsqinlik qiladi. Bu esa bolada nutqiy yetishmovchilik, fonematik eshituvning rivojlanmasligi, grammatik tuzilmalarning sust oʻzlashtirilishi, soʻz boyligining kamligi va dialogik muloqotga kirishishda qiyinchiliklarga olib keladi.

Eshitish nuqsoni ogʻirlik darajasiga koʻra:

engil (26–40 dB),

oʻrta (41–60 dB),

ogʻir (61–80 dB),

chuqur (81 dB dan yuqori) boʻlishi mumkin.

Har bir daraja nutq rivojlanishiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, erta yoshda aniqlanmagan yoki davolash choralari kechiktirilgan eshitish nuqsonlari bolaning kognitiv va emotsional rivojlanishiga ham salbiy ta'sir qiladi.

Nutqiy muloqotni rivojlantirishning bosqichlari: Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqiy muloqotni rivojlantirish jarayoni uzluksiz, tizimli va bosqichma-bosqich tarzda tashkil etilishi lozim. Quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

I bosqich: Eshitish tajribasini shakllantirish

Eshitish moslamalari (apparatlari) yordamida eshituvni faollashtirish.

Ovozlarga yo'naltirilgan e'tiborni rivojlantirish.

Oddiy tovush manbalarini farqlash (masalan, qo'ng'iroq, musiqa, suhbat).

II bosqich: Passiv so'z boyligini kengaytirish

Tushunarli vizual qo'llanmalar (rasmlar, predmetlar) orqali so'z va gaplarni biriktirish.

Eshituv asosida so'zlarni idrok qilishga o'rgatish.

Takroriy mashqlar asosida passiv lug'at zaxirasini shakllantirish.

III bosqich: Aktiv nutqiy faoliyatni rivojlantirish

Bola o'rgangan so'z va iboralarni mustaqil qo'llashga undash.

Dialogik muloqotga kirishishni o'rgatish (savol-javob, salomlashish, minnatdorchilik).

Kichik hikoyalar tuzish, rolli o'yinlar orqali og'zaki nutqni faollashtirish.

IV bosqich: Grammatik tuzilmani o'zlashtirish

So'z turkumlari, so'z birikmalari, gap tuzilmasini o'rgatish.

Nutqdagi grammatik xatolarni aniqlash va to'g'rilash.

Matn asosida qayta hikoya qilish, voqealarni izchil bayon qilish.

Rivojlantiruvchi metodlar va vositalar: Nutqiy muloqotni shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Logopedik mashg'ulotlar – maxsus harflar, tovushlar va gap tuzish mashqlari.

Surdopedagogik yondashuv – eshitish va ko'rish orqali axborot yetkazish.

Vizual materiallar – piktogrammalar, rasmlar, predmetli darsliklar.

Sensor-integratsion metod – bolaning harakat, eshituv va ko'rish sezgilari orqali rivojlanishini uyg'unlashtirish.

Multimedia vositalari – subtitrlı video darslar, nutqni eshittirishga mo'ljallangan dasturlar.

Bundan tashqari, bolaning oila a'zolari va o'qituvchilari bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar (masalan, uyda mashg'ulotlar, ijtimoiy moslashuv) ham muhim ahamiyatga ega.

Amaliyotchi mutaxassislar faoliyati: Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar quyidagi tamoyillarga amal qilishlari lozim:

Individual yondashuv – har bir bolaning eshitish darajasi, aqliy va emotsional rivojlanishiga mos tarzda yondashish.

Davomiylik va tizimlilik – mashg‘ulotlarni muntazam va ketma-ketlikda tashkil etish.

Multidissiplinar yondashuv – logoped, surdopedagog, psixolog, ota-ona va shifokorlar hamkorligi.

Motivatsiya va ijtimoiylashtirish – bolaning muloqotga qiziqishini orttirish, uni tengdoshlari bilan integratsiyalash.

Xulosa qilib aytganda eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan nutqiy rivojlantirish ishlari ko‘p bosqichli, tizimli va individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim. Ushbu maqolada ko‘rib chiqilgan nazariy va amaliy yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, nutqiy muloqotni rivojlantirishda nafaqat logopedik mashg‘ulotlar, balki psixologik qo‘llab-quvvatlash, oilaviy muhit va ijtimoiy integratsiya ham muhim omillar hisoblanadi.

Eshitish moslamalari yordamida bolaning eshituv faoliyatini faollashtirish, vizual va kinestetik usullarni birgalikda qo‘llash, so‘z boyligini kengaytirish va grammatik tuzilmalarni mustahkamlash orqali bola atrof-muhit bilan samarali muloqot qilishga qodir bo‘ladi. Bu esa uning ijtimoiylashuvi va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Eshitish tekshiruvlarini erta yoshda tashkil etish – eshitish nuqsonini erta aniqlash va reabilitatsiya jarayonini kechiktirmaslik muhim.

Individuallashtirilgan reja asosida ishlash – har bir bolaning yoshi, eshitish darajasi va psixologik holatidan kelib chiqib, alohida metodika ishlab chiqilishi kerak.

Multidissiplinar yondashuvni yo‘lga qo‘yish – logoped, surdopedagog, psixolog va shifokorlar o‘zaro hamkorlikda ishlashlari zarur.

Vizual va texnologik vositalardan keng foydalanish – rasmlar, video darsliklar, multimedia resurslar orqali nutqni qo‘llab-quvvatlash samarali bo‘ladi.

Oila bilan faol ishlash – ota-onalarga maxsus maslahatlar berish, uy sharoitida mashg‘ulotlar olib borishni yo‘lga qo‘yish lozim.

Tengdoshlari bilan integratsiyani rag‘batlantirish – muloqot muhiti va ijtimoiy tajriba orqali bola o‘zini erkin ifoda etishni o‘rganadi.

Logopedik mashg‘ulotlarni tizimli ravishda tashkil etish – doimiy, ketma-ketlikka amal qilinadigan darslar orqali natija erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Аксенова, Т.И. (2018). Сурдопедагогика: Учебное пособие для студентов дефектологических факультетов. Москва: Академия.
2. Мастюкова, Е.М. (2021). Дети с нарушениями слуха: развитие речи и общения. Санкт-Петербург: Речь.
3. Қодирова, М. (2022). Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent: O‘zMU nashriyoti.

4. Юнусова, М.Т. (2020). Logopediya: eshitishida nuqsoni bor bolalar bilan ishlash. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Храпова, С.И. (2017). Коррекционная педагогика: развитие речи у детей с нарушениями слуха. Москва: Просвещение.
6. World Health Organization (WHO). (2021). World Report on Hearing. Geneva: WHO.
7. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD). (2020). Speech and Language Developmental Milestones.
8. Abdurahmonova, D.S. (2019). “Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish”. Maxsus pedagogika va logopediya, №2, 35–42.
9. Шматко, Н.А. (2016). Речевое развитие детей с кохлеарными имплантами. Санкт-Петербург: Детство-Пресс.
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi (2021). Maxsus maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun dastur: Eshitishida nuqsoni bor bolalar bilan ishlash.